

**Een archeologisch inventariserend
veldonderzoek (IVO) door middel van een
bureau-onderzoek en boringen bij de Van
Sonoystraat te Bourtange, gemeente
Vlagtwedde (Gr.)**

G.J. de Roller

ARC-Rapporten 2005-62

Groningen
5 juli 2005
ISSN 1574-6887

Afbeelding 1 De ligging van het onderzoeksgebied.

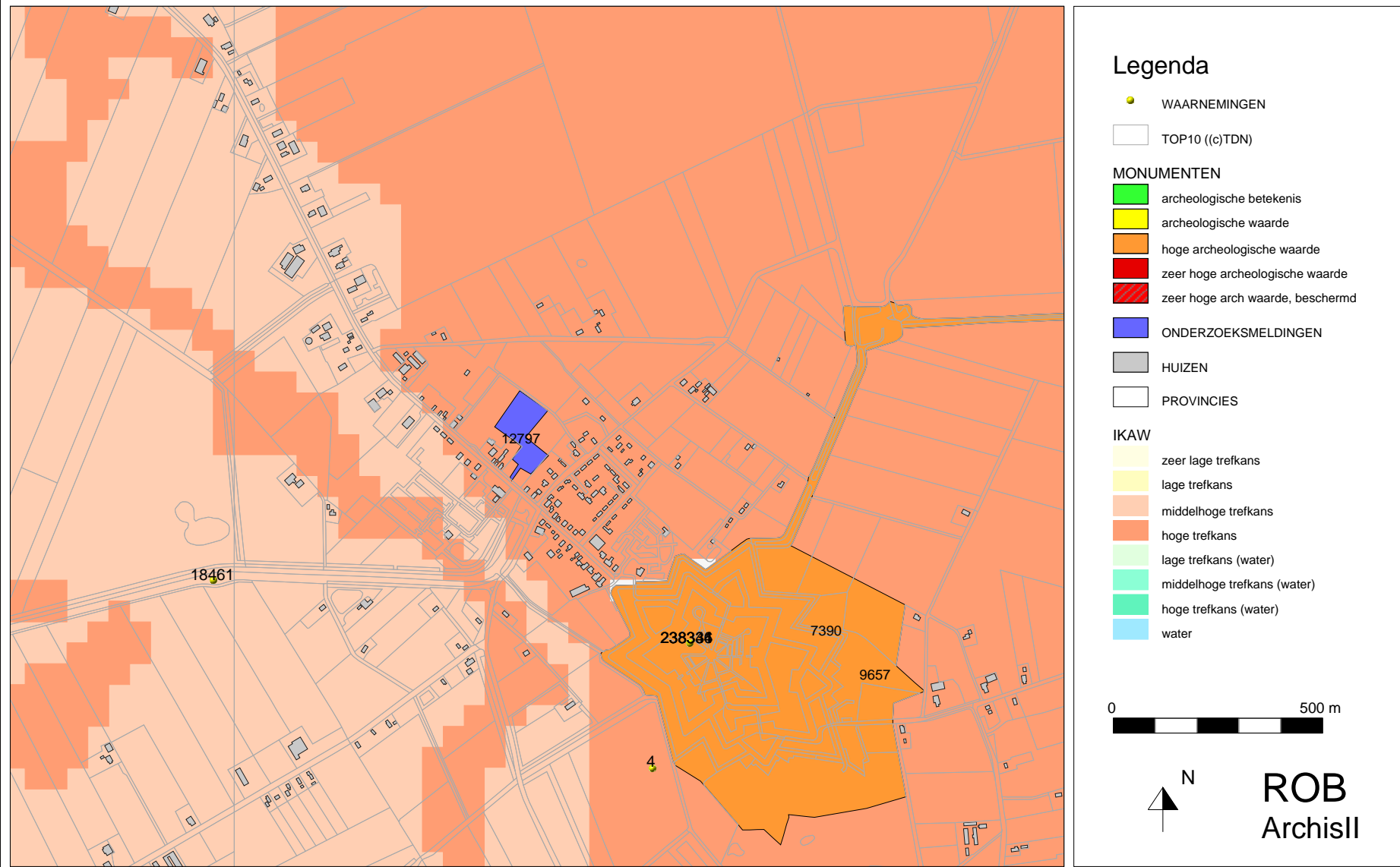
1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

De aanleiding voor het archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) zijn de plannen van de gemeente Vlagtwedde om op het onderzoeksgebied woningen te bouwen. De Provinciale Planologische Commissie heeft in het kader van de procedure ex artikel 10 van het Besluit op de ruimtelijke ordening aangegeven dat in het onderzoeksgebied archeologische boringen noodzakelijk zijn. De resultaten hiervan moeten opgenomen worden in het bestemmingsplan. Voor de uitvoering van de boringen heeft de gemeente Vlagtwedde aan Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) de opdracht gegeven deze boringen uit te voeren. Voorafgaand aan de boringen is een bureau-onderzoek uitgevoerd op 17 en 20 juni 2005. Op 21 juni 2005 is het veldwerk uitgevoerd door drs. ing. G.J. de Roller en B. Schomaker.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt ten westen van de vesting Bourtange, ten noordoosten van de Vlagtwedderstraat in het verlengde van de Van Sonostraat, met als noordgrens de Markegenotenweg (afb. 1, 2 en 3). De totale oppervlakte is ca. 1,3 ha.

Abbeelding 2 Ligging van het onderzoeksgebied, in blauw met de archeologische verwachtingswaarde, de archeologische monumenten en vondsten. Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek / Archis II, 17 juni 2005.

1.3 Objectgegevens

ARC-Projectcode	2005/140
Provincie	Groningen
Gemeente	Vlagtwedde
Plaats	Bourtange
Toponiem	Van Sonoystraat
Kaartblad	13C
Coördinaten	275.690/559.840
Type bodem	veldpodzol
Geomorfologie	dekzandrug

1.4 Doel van het onderzoek

Het IVO heeft tot doel duidelijkheid te verschaffen over de bodemopbouw, de eventuele mate van verstoring ten gevolge van het huidige grondgebruik en om een verwachting te geven van mogelijk aanwezige archeologisch waardevolle lagen.

1.5 Werkwijze

Voorafgaand aan het veldwerk is een bureaustudie verricht, waarbij de volgende bronnen zijn geraadpleegd:

- De indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW).
- De gegevens in Archis (archeologische database van Nederland).
- De bodemkaart (1:50.000, Blad 13: Winschoten en Archis).
- De historische kaarten (Geudeke et al. 1990) en www.dewoonomgeving.nl.

Om de doelstelling te kunnen verwezenlijken zijn op het onderzoeksterrein in totaal twaalf boringen gezet ten behoeve van de archeologie (afb. 3). Deze boringen zijn verspreid over het terrein gezet om een juiste, algehele, indruk van de bodemopbouw te kunnen krijgen. De raai-afstand bedroeg 25 meter en de onderlinge boorafstand 35 m. Voor het boren is gebruik gemaakt van een verlengbare edelmanboor met een diameter van 7 cm.

De boorkernen zijn zorgvuldig uitgelegd, waarbij de opeenvolgende bodemlagen precies zijn beschreven en opgemeten. Tevens is er gelet op de aanwezigheid van archeologische indicatoren zoals aardewerkfragmenten, houtskool, fosfaatvlekken, vuursteen, natuursteen, verbrand leem en bot. De grond van boringen met een intacte bodemopbouw is gezeefd over een zeef met een maaswijdte van 4 mm.

Naast het boren is geen oppervlaktekartering uitgevoerd. Het terrein bestond uit ruig grasland en de vondstzichtbaarheid was nihil.

2 Resultaten

2.1 Bureau-onderzoek en geo-archeologische context

De archeologische trefkans van het onderzoeksterrein is volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW 2e generatie) hoog. In Archis is een

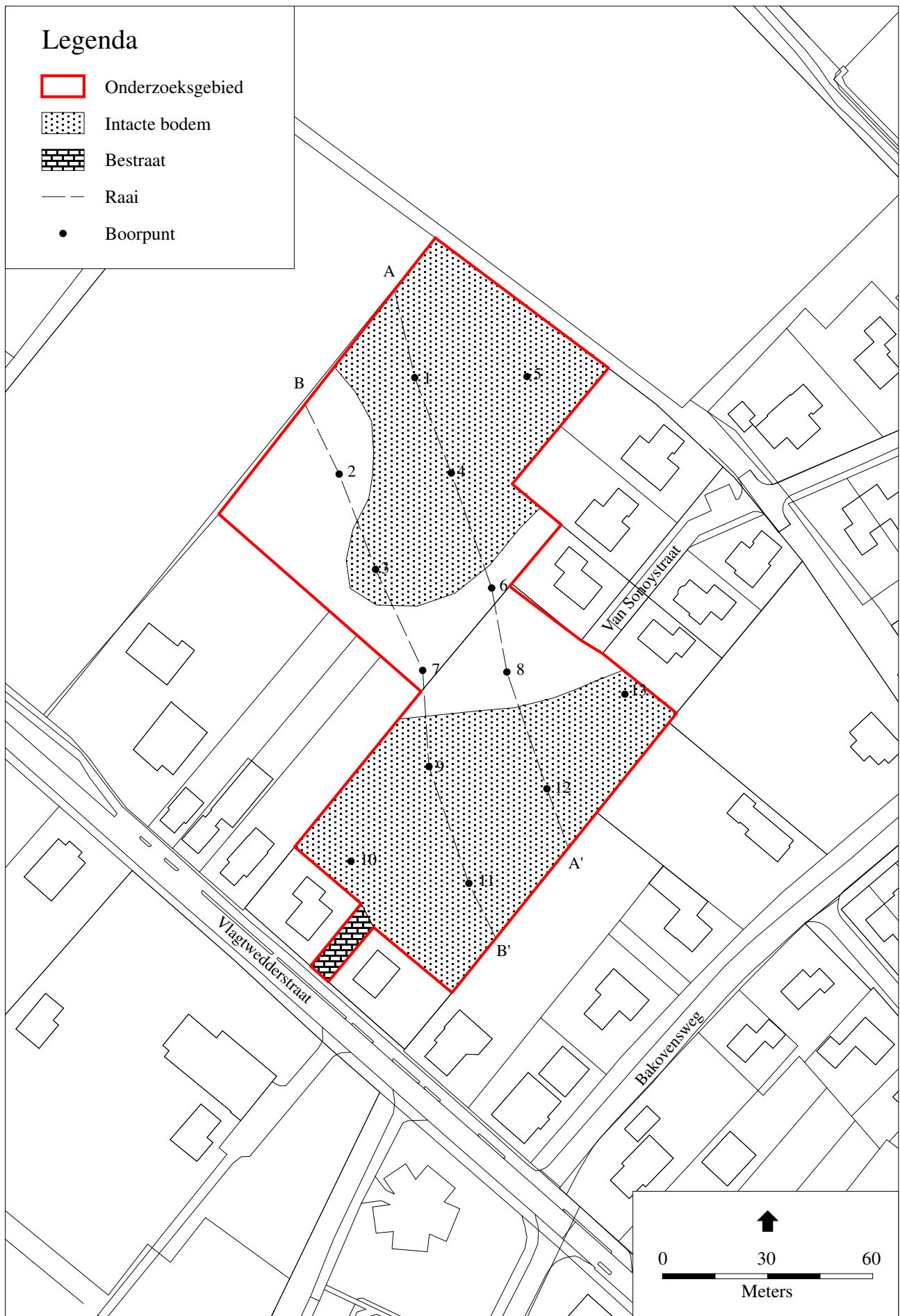
aantal vondstmeldingen in de directe omgeving van het onderzoeksgebied opgenomen. Archis nr. 4 betreft een stenen hamerbijl van het Type Muntendam welke uit de Late Bronstijd – Midden-IJzertijd stamt (zie bijlage 4). Archis nr. 18444 is een stenen bijl van de Trechterbekercultuur (Midden-Neolithicum). Archis nr. 18461 is een vuurstenen sikkels en schrabbers uit de periode Midden-Neolithicum – Late Bronstijd. Archis nr. 239334 betreft een stuk ravelijn van de vesting Bourtange. Bourtange zelf is een monument met een hoge archeologische waarde. De historische kaarten geven aan dat het onderzoeksgebied rond 1900 als bouwland in gebruik is en ook voor die tijd niet is bebouwd. Volgens de bodemkaart bestaat de ondergrond uit een Laarpodzolgrond (code cHn21) van zwak leemig fijn zand met een grondwatertrap VII. Deze gronden kenmerken veelal de oudste ontginningen. Plaatselijk komt een grijsbruine laag voor met soms archeologische indicatoren. De dikte van de B-horizont wisselt van plaats tot plaats.¹ Kenmerkend in Westervolde zijn de zogenaamde ‘tangen’, hoog opgestoven ruggen die een Oost–West richting hebben. De bekendste is die van Boertange, nu Bourtange. Deze ruggen vormen natuurlijke verbindingen door de lager gelegen dalen en zijn, voor zover ze niet met veen bedekt zijn ook in perhistorische tijd als verbindingsweg gebruikt. Op de Bourtange ontbreken tot op heden bewoningssporen uit de Brons- of IJzertijd, terwijl de rug toen vrij was van een veenbedekking (Groenendijk 1997).

Uit de bureaustudie volgt dat het gebied een hoge archeologische verwachtingswaarde heeft die overeenkomt met vondsten van divers archeologisch materiaal dat vooral uit de periode Midden-Neolithicum tot Midden-IJzertijd stamt. Daarnaast zijn mogelijk grondsporen uit de Nieuwe Tijd te verwachten die verband houden met de Vesting Bourtange. Een veldonderzoek moet uitwijzen of de bodemopbouw nog intact is en of de hoge archeologische trefkans voor het gebied correct is.

2.2 Bodemopbouw

De bodem bestaat uit dekzand (Formatie van Boxtel) met daarin een bodemvorming die is afgedekt door een esdek. In een aantal boringen ontbreekt de bodemopbouw. Bij deze boringen (nrs. 2, 6, 7 en 8) gaat de bouwvoor scherp over in de C-horizont, het moedermateriaal. In de boringen 3, 5 en 12 bevindt zich net boven de B-horizont een diep zwarte sterk humeuze laag. Dit is een oud oppervlak. In de boringen 9, 11 en 12 is dit oude oppervlak vermengd met de bovenliggende laag en uit zich als donkere vlekken. Boring 4 bevat een roodgele laag met zwarte vlekken, dit zou het verspitte oude oppervlak kunnen zijn. Op deze laag ligt echter een licht gele laag die overeenkomt met het moedermateriaal. Deze laatste laag is opgebracht en kan als verstoring worden gezien. In de boringen 9, 10, 11 en 12 bevindt zich tussen de bouwvoor en de B-horizont of het oude oppervlak een grijze laag die wijst op ophoging met plaggen, een esdek. Er zijn twee boorraaien uitgewerkt die diagonaal door het onderzoeksgebied lopen, raai A met de boringen 1, 4, 6, 8 en 12 en raai B met de boringen 2, 3, 7, 9 en 11 (zie afb. 3 en bijlage 1 en 2).

¹Toelichting bodemkaart 1:50.00 blad 13 Winschoten.

Afbeelding 3 Ligging van de boorpunten en de intacte bodemopbouw. Kaart: B. Schomaker.

2.3 Vondsten

Tijdens het archeologische onderzoek is een aantal vondsten in de boorkernen aangetroffen (zie bijlage 2). Van de boringen met een intacte bodemopbouw is de grond in het veld gezeefd over een zeef met een maaswijdte van 4 mm. De vondsten komen uit:

- boring 2 met baksteengruis op 40 cm onder het maaiveld,
- boring 4 met baksteengruis in de bouwvoor,
- boring 5 met baksteengruis in de bouwvoor,
- boring 11 met een niet nader te determineren en dateren fragment van een pijparden pijp,
- boring 12 met een stukje roodbakend loodglazuur aardewerk dat zo verweerd is dat het niet te dateren is. Het kan uit de 17e eeuw stammen maar ook uit de 19e eeuw. Verder zat in deze laatste boring een smeedijzeren spijker.

Een oppervlakte kartering kon niet worden uitgevoerd omdat het gehele terrein ruig grasland is. Uit gesprekken met omwonenden is duidelijk geworden dat er regelmatig (musket)kogels in de tuinen worden gevonden.

3 Conclusie

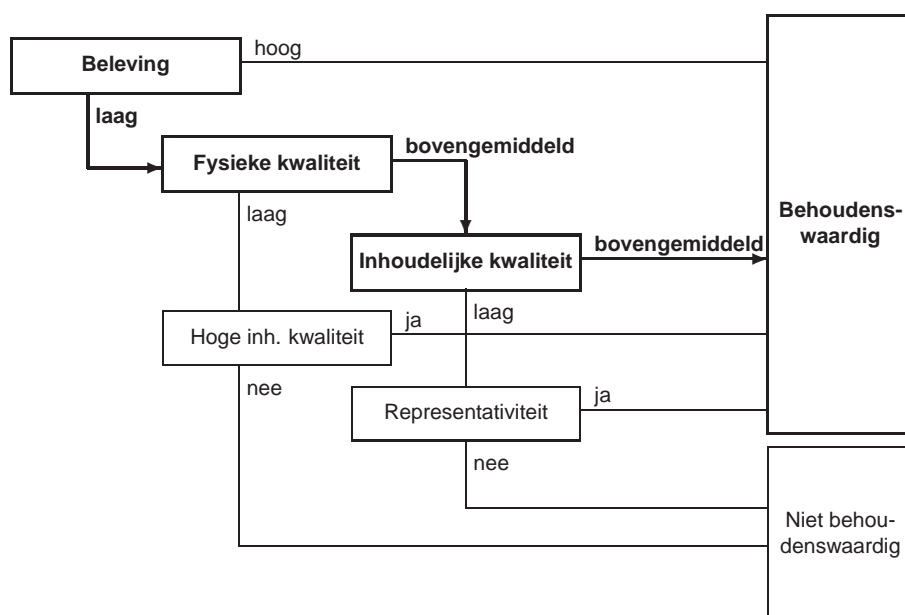
Uit het IVO is duidelijk geworden dat het terrein terecht een hoge waardering heeft. In de meeste boringen is een podzolbodem aangetroffen die in de oostelijke helft van het terrein onder een esdek ligt. In enkele boringen is onder het esdek een verstoring van het oude oppervlak vastgesteld, die mogelijk te maken kan hebben met ontginningen voorafgaand aan de aanleg van de es. Doordat een esdek aanwezig is, is de ondergrond beschermd tegen recente verstoringen. Hierdoor zijn eventueel aanwezige archeologische resten behouden. Er is een goede kans dat bewoningssporen uit de periode Midden Neolithicum-Nieuwe Tijd hier behouden zijn. Zijn deze sporen aanwezig dan is de Bourtange de eerste tange waarop deze bewoningssporen zijn aangetroffen.

4 Waardering volgens KNA 2.0

Hieronder vindt u de waardering van de resultaten volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 2.0. De waardering bestaat uit een scoretabel met uitleg en een beslissingsdiagram. In de scoretabel worden de resultaten van het onderzoek van een gewicht voorzien (mogelijke scores: 1 t/m 3). Een laag getal representeert een lage waarde en een hoog getal een hoge waarde. In het beslissingsdiagram wordt op basis van de scores in de tabel bepaald of het object behoudenswaardig is. De behoudenswaardigheid van de vindplaats is het leidende criterium voor het bepalen van de noodzaak voor vervolgonderzoek. Een korte uitwerking van de criteria waarmee in de scoretabel rekening wordt gehouden vindt u in bijlage 3. Voor een volledige beschrijving van de normen en regels volgens welke deze waardering tot stand is gekomen, staat de website van het College voor

de Archeologische Kwaliteit tot uw beschikking (www.cvak.org). U vindt de documentatie voor deze waardering onder 'KNA: inventariserend veldonderzoek'.

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	niet van toepassing
herinneringswaarde	–	niet van toepassing
<i>Fysieke kwaliteit</i>		score
gaafheid	3	gave bodem opbouw onder esdek
conservering	3	eventueel aanwezig archeologische sporen zullen goed geconserveerd zijn
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>		score
zeldzaamheid	3	prehistorische bewoningssporen op tange zijn nog niet aangetroffen. Er is een grote kans dat ze hier aanwezig zijn
informatiewaarde	3	hoge potentie
ensemblewaarde	–	geen vondsten gedaan, niet te beoordelen
representativiteit	–	geen vondsten gedaan, niet te beoordelen

5 Aanbeveling

Gezien de aanwezigheid van een esdek en een intacte podzolbodem in de meeste boringen, tezamen met de vondsten van neolithische bijlen en vuurstenen werktuigen in de omgeving en de goede kans om hier bewoningssporen uit de periode Midden-Neolithicum–Middeleeuwen aan te treffen, bevelen wij hier archeologisch vervolgonderzoek aan. Dit vervolgonderzoek kan bestaan uit proefsleuven die dui-

delijkheid moeten geven of er archeologische resten aanwezig zijn en zo ja, waar deze resten van afkomstig zijn, wat de datering is en of behoud *in situ* of *ex situ* mogelijk is. De provinciaal archeoloog van Groningen² zal een advies geven betreffende het vervolg onderzoek.

Literatuur

Brandt, R.W. et al. (red.), 1992. *ARCHIS. Archeologisch Basis Register, versie 1.0.* Amersfoort.

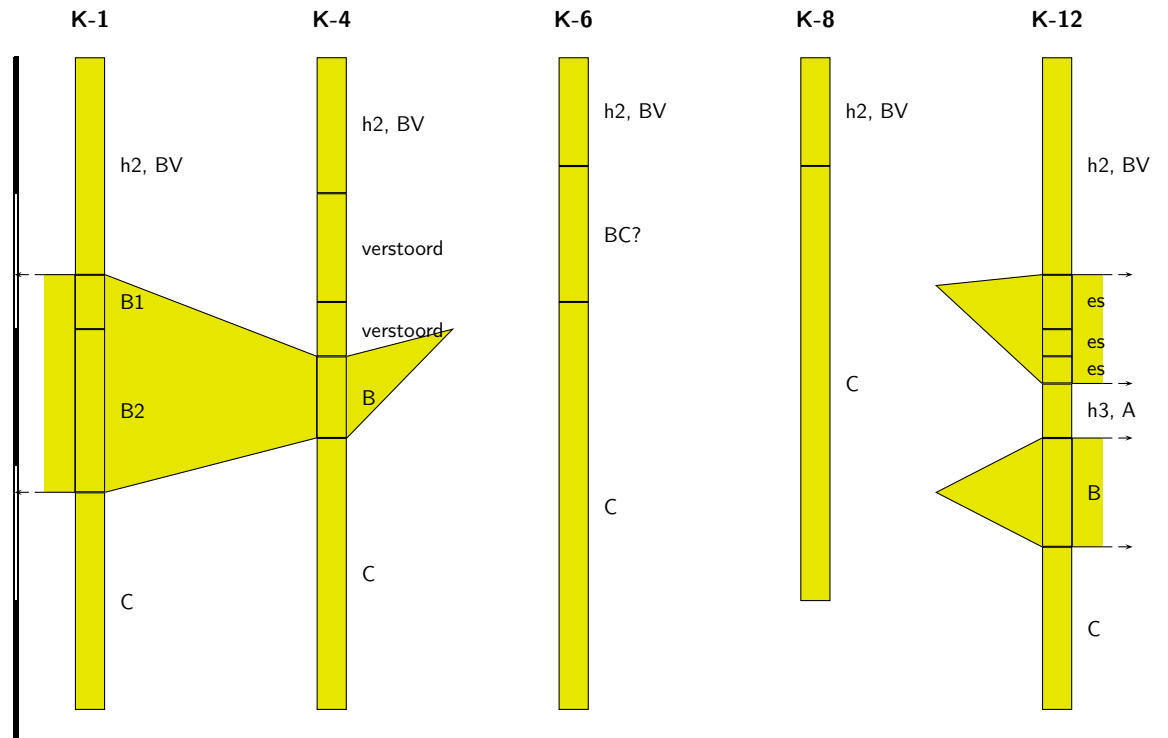
Geudeke, P.W., K. Zandvliet & L. Balk, 1990. *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000, 2 Noord-Nederland 1851–1855.* Groningen.

Groenendijk, H.A., E. Mook-Kamps and J.N.H. Elerie, 1997. *Op zoek naar de horizon: het landschap van Oost-Groningen en zijn bewoners tussen 8000 voor Chr. en 1000 na Chr.* Groningen (Regio- en landschapsstudies 4).

²Dr. H.A. Groenendijk, tel: 050-3164911 (alg.).

Bijlage 1 Boorraaien

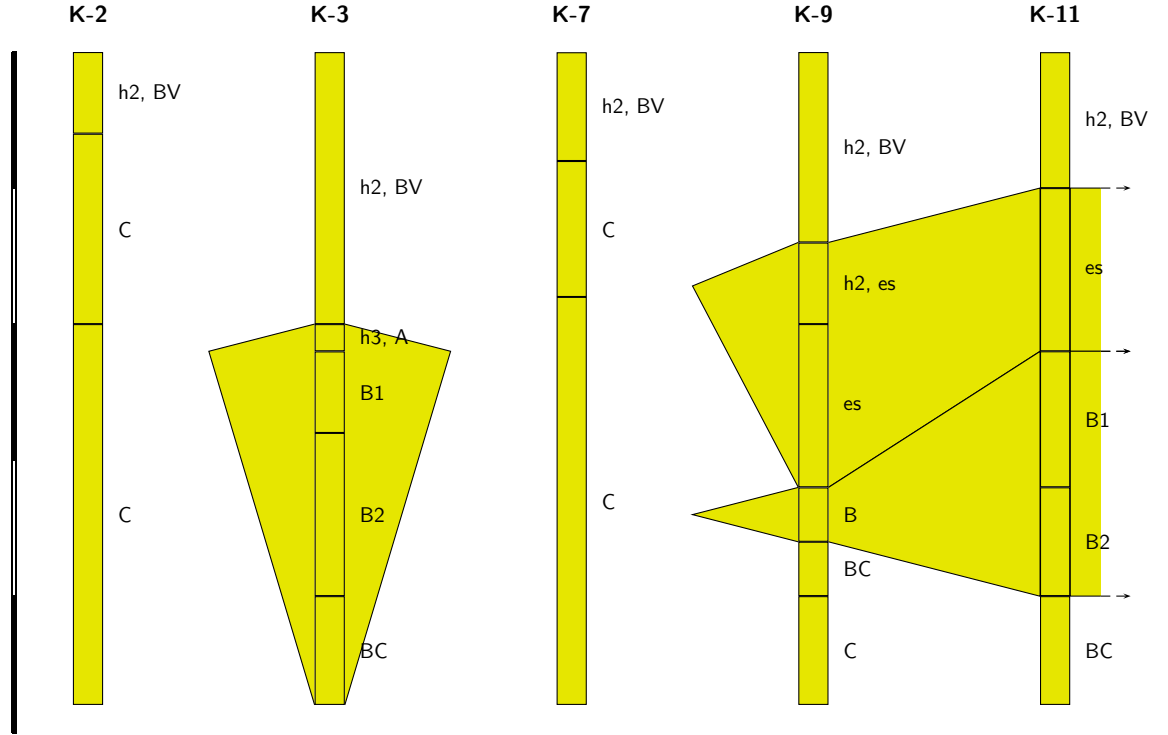
Raai A.

schaal: 25 cm

- zand, zwak siltig
- h2 matig humeus
- h3 sterk humeus
- BV bouwvoor
- A-E bodem horizont

Raai B.

schaal: 25 cm

- zand, zwak siltig
- h2 matig humeus
- BV bouwvoor
- A-E bodem horizont

Bijlage 2 Boorstaten

De afkortingen die in de tabel gebruikt worden:

Zs1 zand, zwak siltig h2 matig humeus h3 sterk humeus

boring 1					
<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
40	Zs1	h2	scherp	grijszwart	bouwvoor, 150-200 μ m, matig fijn zand
50	Zs1		geleidelijk	bruin	B1-horizont
80	Zs1		geleidelijk	donkerroodbruin	B2-horizont
120	Zs1			geel	C-horizont
boring 2					
<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
15	Zs1	h2	scherp	grijszwart	bouwvoor, 150-200 μ m
50	Zs1		geleidelijk	geel	baksteengruis
120	Zs1			lichtgeel	C-horizont
boring 3					
<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
50	Zs1	h2	scherp	grijszwart	bouwvoor, 150-200 μ m
55	Zs1	h3	scherp	zwart	A-horizont, oud oppervlak
70	Zs1		geleidelijk	donkerroodbruin	B1-horizont
100	Zs1		geleidelijk	roodbruin	B2-horizont
120	Zs1			bruingeel	BC-horizont
boring 4					
<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
25	Zs1	h2	scherp	grijszwart	bouwvoor, baksteen gruis
45	Zs1		scherp	lichtgeel	verstoord
55	Zs1		geleidelijk	roodgeel	zwarte vlekken, verstoord?
70	Zs1		geleidelijk	bruin	B-horizont
120	Zs1			geel	C-horizont
boring 5					
<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
30	Zs1	h2	geleidelijk	grijszwart	bouwvoor
35	Zs1		scherp	zwart	baksteengruis, A-horizont
60	Zs1		geleidelijk	donkerbruin	B1-horizont
75	Zs1		geleidelijk	bruin	B2-horizont
80	Zs1		geleidelijk	bruingeel	BC-horizont
120	Zs1			geel	C-horizont
boring 6					
<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
20	Zs1	h2	scherp	grijszwart	bouwvoor
45	Zs1		geleidelijk	bruingeel	BC-horizont?
120	Zs1			geel	C-horizont
boring 7					
<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
20	Zs1	h2	scherp	grijszwart	bouwvoor
45	Zs1		geleidelijk	geel	C-horizont
120	Zs1			lichtgeel	

boring 8

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
20	Zs1	h2	scherp	grijszwart	bouwvoor
100	Zs1			geel	C-horizont

boring 9

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
35	Zs1	h2	geleidelijk	grijszwart	bouwvoor
50	Zs1	h2	scherp	zwart	bruine vlekken, esdek
80	Zs1		geleidelijk	grijs	bruine vlekken, esdek
90	Zs1		geleidelijk	lichtbruin	B-horizont
100	Zs1		geleidelijk	donkergeel	BC-horizont
120	Zs1			geel	C-horizont

boring 10

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
20	Zs1	h2	geleidelijk	grijszwart	bouwvoor
45	Zs1		geleidelijk	grijs	esdek
60	Zs1		geleidelijk	zwartbruin	B1-horizont
70	Zs1		geleidelijk	bruin	B-horizont
100	Zs1			geel	C-horizont

boring 11

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
25	Zs1	h2	geleidelijk	grijszwart	bouwvoor, pijpsteel, baksteengruis
55	Zs1		geleidelijk	grijs	esdek, enkele bruine vlekken
80	Zs1		geleidelijk	donkerbruin	B1-horizont
100	Zs1		geleidelijk	bruin	B2-horizont
120	Zs1			donkergeel	BC-horizont

boring 12

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
40	Zs1	h2	geleidelijk	grijszwart	bouwvoor, aardewerk, metaal
50	Zs1		geleidelijk	grijs	esdek
55	Zs1		scherp	grijsbruin	esdek
60	Zs1		scherp	grijs	esdek
70	Zs1	h3	geleidelijk	zwart	A-horizont, iets venig, oud oppervlak
90	Zs1		geleidelijk	geelbruin	B-horizont, grijze vlekken
120	Zs1			geel	C-horizont

boring 13

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
25	Zs1	h2	geleidelijk	grijszwart	bouwvoor
50	Zs1		scherp	grijs	esdek
65	Zs1		geleidelijk	donkerbruin	B1-horizont
95	Zs1		geleidelijk	bruin	B2-horizont
120	Zs1			donkergeel	BC-horizont

Bijlage 3 Waarderingscriteria conform KNA 2.0

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement; vorm en structuur; relatie met omgeving
herinneringswaarde	–	verbondenheid met feitelijk historische gebeurtenis; associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis
<i>Fysieke kwaliteit</i>		opmerkingen
gaaftheid	1/2/3	aanwezigheid sporen; gaaftheid sporen; ruimtelijke gaaftheid; stratigrafie intact; mobilia in situ; ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling; ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen; aanwezigheid antropogeen biochemisch residu; stabiliteit van de natuurlijke omgeving
conservering	1/2/3	conservering artefacten (metaal/overig) conservering organisch materiaal
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>		opmerkingen
zeldzaamheid	1/2/3	het aantal vergelijkbare monumenten (monumenttypen) van goede kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld;
informatiewaarde	1/2/3	idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart opgraving/onderzoek van vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel); recent en systematisch onderzoek in de betreffende archeoregio; recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode; passen binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut, ROB of anderen
ensemblewaarde	1/2/3	synchrone context (voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de micro-regio; diachronen context (voorkomen van monumenten uit openvolgende perioden binnen de micro-regio; landschappelijke context (fysisch- en historischegeografische gaaftheid van het contemporaine landschap; aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving
representativiteit	–	kenmerken voor een bepaald gebied en/of periode; het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd; idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart

Bijlage 4 Periodisering

De onderstaande tabel geeft een vereenvoudigde archeologische tijdsschaal (conform Brandt et al. 1992).

<hr/>	
Periode	
<hr/>	
Paleolithicum	8800 v. Chr. en eerder
Mesolithicum	8800–4900 v. Chr.
Neolithicum	5300–2000 v. Chr.
Bronstijd	2000–800 v. Chr.
IJzertijd	800–12 v. Chr.
Romeinse Tijd	12 v. Chr. – 450 n. Chr.
Vroege Middeleeuwen	450–1050 n. Chr.
Late Middeleeuwen	1050–1500 n. Chr.
Nieuwe Tijd	1500 n. Chr. tot heden